

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حکومت دینی و دموکراسی

مؤلف:

جمال مختاری

انتشارات شهبازی

سرشناسه : مختاری، جمال، ۱۳۶۹ -

عنوان و نام پدیدآور : حکومت دینی و دموکراسی / مؤلف جمال مختاری.

مشخصات نشر : تهران: انتشارات شهبازی، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۱۳۰ ص: مصور

شابک : 978-600-8155-63-8

وضعیت فهرست نویسی : فیبا

موضوع : دین و سیاست Religion and politics

موضوع : مجتهد شبستری، محمد، ۱۳۱۵ - -- دیدگاه درباره دین و سیاست

موضوع : مصباح، محمد تقی، ۱۳۱۲ - -- دیدگاه درباره دین و سیاست

موضوع : حکومت دینی (Religion) Polity

رده بندی کنگر : ۳۱۳۹۷ م ۹ س/ BL۶۵

رده بندی دیس : ۲۰۱/۲۷۲

شماره کتابشناسی : ۵۱۴۷۱۶۲

عنوان..... حکومت دینی و دموکراسی
مؤلفین: جمال مختاری
ناشر: انتشارات شهبازی
مدیرمسئول انتشارات: جواد شهبازی کرمی
مدیر داخلی: محمد اصغری
حروفچینی و صفحه‌آرایی: قاسمی (رها)
طراحی جلد: مجتبی فرهادی
چاپ و صحافی: چاپ گنجینه
نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷
شمارگان: ۵۰۰ جلد
قیمت: ۱۳۰۰ ریال
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۱۵۵-۶۳-۸ ISBN: 978-600-8155-63-8

تلفن: ۶۶۴۰۳۰۰۹ همراه: ۰۹۱۳۱۸۳۴۱۴۴

نمایندگی فروش: تهران خیابان انقلاب - روبروی درب اصلی دانشگاه تهران - پلاک ۱۲۱۲ -

طبقه اول - انتشارات شهبازی کد پستی: ۱۳۱۴۷۵۴۶۱۴

ایمیل: ShahbaziPub@gmail.com وبسایت: www.ShahbaziPub.ir

توجه: کلیه حقوق مادی و معنوی چاپ و نشر، طرح روی جلد و عنوان کتاب با توجه به قانون حمایت حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، مصوب سال ۱۳۴۸ برای انتشارات شهبازی محفوظ است. هرگونه استفاده بدون مجوز کتبی از ناشر تخلف بوده و بر اساس بند (۵) ماده ۲۳ قانون قابل پیگیری در محاکم قضایی می‌باشد.

مقدمه مؤلف:

این اثر با رجوع به اندیشه‌های مجتهد شبستری و مصباح یزدی به بررسی نسبت میان حکومت دینی و دموکراسی از دیدگاه این دو متفکر می‌پردازد. پرسش بنیادین این جستار، عبارت است از اینکه چه نسبتی بین حکومت دینی و دموکراسی در اندیشه‌های شبستری و مصباح یزدی می‌توان یافت؟ نگارنده در پاسخ به این پرسش تلاش نموده است تا با پایبندی به روش توصیفی-تحلیلی و تطبیقی پس از بحث تئوریک در نسبت میان دین و دموکراسی، فرضیه موردنظر خود در خصوص سازگاری میان دین و دموکراسی در اندیشه‌های مجتهد شبستری و عدم سازگاری دین و دموکراسی در اندیشه‌های مصباح یزدی را به آزمون گذارد. در این میان مصباح یزدی با نگاهی «سنت‌گرایانه» و برآمده از نصوص دینی و مجتهد شبستری با نگاهی برآمده از «برمنوتیک» آراء و نظرات خود را در این خصوص بیان کرده‌اند.

مصباح یزدی در بررسی این موضوع، دستاورد شوم ماجرای «سقیفه» می‌داند و نظریه «ولایت مطلقه فقیه» را محور حدیث استماعی معرفی می‌کند. مجتهد شبستری قائل به وجود «دموکراسی مسلمانان» می‌باشد و در اصل «ازدی» و «مساوات» را شاه‌رگ تئوری دموکراسی خود می‌داند.

این اثر با واکاوی اندیشه‌های مجتهد شبستری و مصباح یزدی، شاخصه‌های حکومت دینی و دموکراسی را از دیدگاه مجتهد شبستری و مصباح یزدی بیان می‌کند و در پایان نتایج حاصل از این مقایسه را ارائه می‌کند.

جمال مختاری

بهار ۱۳۹۷

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: دموکراسی چرا و چگونه؟ ۷

۱-۱ بررسی دموکراسی از نقطه نظر برخی از بزرگان ۷

۲-۱ طرح مسئله ۱۱

۲-۱ موضوع اصلی کتاب ۱۱

۲-۲ مواردی که در کنار موضوع اصلی کتاب بررسی خواهد شد ۱۱

۳-۱ گذری به پژوهش های انجام گرفته بر موضوع ۱۲

۱-۳-۱ پژوهش های داخلی ۱۲

۲-۳-۱ پژوهش های بین المللی ۱۳

۴-۱ فرضیات نویسنده ۱۴

۱-۴-۱ فرضیه اصلی ۱۴

۲-۴-۱ فرضیه های فرعی ۱۴

۵-۱ چارچوب نظری ۱۵

فصل دوم: چارچوب نظری موضوع ۱۷

۱-۲ تعریف دین ۱۹

۲-۲ تعریف سیاست ۲۰

۳-۲ مباحث نظری رابطه دین با سیاست ۲۰

۴-۲ بررسی نسبت دین و دموکراسی به لحاظ تئوریک ۲۷

۱-۴-۲ دموکراسی ۲۷

۲-۴-۲ دین ۳۰

۳-۴-۲ نسبت دین و دموکراسی ۳۱

۵-۲ جمع بندی ۳۴

فصل سوم: آثار و اندیشه های محمد تقی مصباح یزدی ۳۵

۱-۳ زندگینامه و آثار ۳۵

۲-۳ قلمرو دین ۴۲

۳-۳ حکومت اسلامی از دیدگاه مصباح یزدی ۴۵

۴-۳ نقش مردم در حکومت اسلامی ۴۶

۴۷	۵-۳ مفهوم مشروعیت.....
۴۷	۱-۵-۳ مفهوم مقبولیت.....
۴۸	۲-۵-۳ رابطه مشروعیت با مقبولیت.....
۴۸	۶-۳ جایگاه حقیقی مردم در حکومت دینی.....
۴۹	۷-۳ مشروعیت نظام و رأی مردم.....
۵۱	۸-۳ دموکراسی از دیدگاه مصباح یزدی.....
۵۳	۱-۸-۳ کاستی‌های نظام‌های دموکراتیک از نظر مصباح یزدی.....
۵۴	۹-۳ کمال شکافی بحث خشونت از دیدگاه مصباح یزدی.....
۵۵	۱۰-۳ بسبب انگاری و هرمنوتیک از دیدگاه مصباح یزدی.....
۵۶	۱۱-۳ جمع‌بندی.....
۵۹	فصل چهارم: آثار اندیشه امام محمد مجتهد شبستری.....
۵۹	۱-۴ زندگی‌نامه و آثار.....
۶۳	۲-۴ دین از دیدگاه مجتهد شبستری.....
۶۵	۳-۴ فقه سیاسی از دیدگاه مجتهد شبستری.....
۶۶	۴-۴ ایمان، سیاست، حکومت.....
۷۲	۵-۴ جمهوریت و ساختار ذاتی اسلام.....
۷۳	۶-۴ دموکراسی از دیدگاه مجتهد شبستری.....
۷۹	۷-۴ حکومت از دیدگاه مجتهد شبستری.....
۸۲	۸-۴ عوامل ایجاد خشونت از دیدگاه مجتهد شبستری.....
۸۳	۹-۴ جایگاه حق و تکلیف در حکومت دینی و دموکراتیک.....
۸۳	۱۰-۴ تفسیر حقوقی قانون اساسی.....
۸۵	۱۱-۴ مردم‌سالاری و دین.....
۸۹	۱-۱۱-۴ مردم‌سالاری و اسلام.....
۹۳	۱۲-۴ مشروعیت و مقبولیت از دیدگاه مجتهد شبستری.....
۹۵	۱۳-۴ جمع‌بندی.....

فصل پنجم: مقایسه تطبیقی دموکراسی و حکومت دینی در اندیشه‌های مصباح یزدی و

۹۷	مجتهد شبستری.....
۱۰۷	سخن نهایی.....
۱۰۹	مراجع و منابع.....

مقدمه

تلازم و چالش میان «سنت» و «مدرنیته» امروزه بیش از هر دوران دیگری نمایان است. «اسلامیزه» کردن عناوینی همچون حقوق بشر و علوم انسانی تحت عنوان «حقوق بشر اسلامی»، «علوم انسانی اسلامی»، «معماری اسلامی»، «سبک زندگی اسلامی»، «مدیریت اسلامی» و ده‌ها عنوان دیگر این تقابل را بیشتر نشان می‌دهد. از طرف دیگر رشد گرایش‌های سکولار در سال‌های اخیر در میان مردم جامعه یک‌دو قطبی ناگزیر را مابین دین‌گرایان و سکولارها به وجود آورد است.

تا آغاز دوران روش‌نگری در اروپا، هر تلاش نوگرایانه در حوزه‌ی دین با تردیده‌های بزرگی روبه‌رو بود. دین تنها منبع مرجعیت اخلاقی به شمار می‌آمد. از این‌رو فیلسوف انگلیسی توماس هابز بارها به سختی مؤلف حمد قرآن گرفت و او را «ملحد» خواندند. وی در مقدمه‌ی کتابش «لویاتان» این مسئله را آورده است. بر این باور است که مخالفانش در درجه‌ی اول نه به دلیل «بیانات سیاسی‌اش»، بلکه به علت ابراز تحلیل‌های نوی دینی‌اش، بر او خشمگین شده‌اند (خلیلی، ۱۳۹۶).

در مضامین اسلامی ضرورت برپایی حکومت تا آنجاست که در روایتی از حضرت علی آمده است، دولت، دولت است چه مؤمن باشد چه کافر. آنچه همواره مورد اختلاف بوده است، مبانی تشکیل حکومت و دولت بوده است. در مذهب زین، پس از گذار از قرون وسطی و تقطیع عقاید و با ورود به دوران جدید، این مبنا که خاستگاه علوم، شروعیته الهی دارد از عرصه تنوری پردازی‌ها کنار گذاشته می‌شود و کلیسا تنها در امور معنوی مورد اقبال جامعه لیبرال شده غرب قرار می‌گیرد. در جوامع اسلامی و از جمله در کشورهای اسلامی، و الهی دانستن مفاهیمی همچون حکومت در مقابل عرفی و زمینی دانستن آن همواره در تنوری پردازی‌ها در باب حکومت محل تضارب افکار و عقاید بوده است. در این میان عناوینی همچون دموکراسی، مقبولیت، جایگاه و نقش مردم به عنوان پایه‌های نظریه حکومت به شیوه‌های گوناگون در میان اسلام‌گرایان مورد بحث قرار گرفته است. اصرار بر لزوم حکومت دینی و تطبیق آن با عناوین برخاسته از مدرنیته از جمله دموکراسی و حقوق مردم در میان متفکران معاصر آراء گوناگونی را در پی داشته است.

در میان متفکران معاصر با رجوع به آراء و نظرات مصباح یزدی و مجتهد شبستری، چالش بر سر مفاهیمی همچون مشروعیت، مقبولیت، نقش مردم، دموکراسی و حکومت دینی، مشاهده می‌شود. مصباح یزدی به‌عنوان یکی از رهبران معنوی «سنت‌گرایان» اساساً قائل به اصالت رأی مردم در مقابل خواست و اراده الهی نمی‌باشد و مفاهیمی همچون «دموکراسی» و «آزادی» را فاقد تعریف روشنی می‌داند. رجوع به دموکراسی و رأی مردم در اوایل انقلاب در اندیشه مصباح یزدی از سبب ناچاری بوده است. مصباح یزدی رژیمی را دموکرات می‌داند که دین در آن نقشی نداشته باشد. در اندیشه مصباح یزدی کلیه اعمال سیاسی به قصد «تقرب» و در قالب «تکلیف» قرار می‌گیرند.

مجتهد شبستری که «هر دو» را اساس نظریات خود قرار داده است، مبانی تشکیل حکومت در متون دینی را قابل استناد به همان اعصار می‌داند که امروزه هیچ کارایی ندارند و تجدیدنظر مداوم در امر دین را لازم می‌داند. شبستری در زمانه ما، قائل به وجود حکومت فقهی می‌باشد نه حکومت دینی. حکومت فقهی از دیدگاه شبستری تنها ملزم به رعایت ظواهر و پوسته دین می‌باشد و «خلوب مؤمنین» سروکاری ندارد. شبستری قدرت را پدیداری زمینی می‌داند که با قدسی کردن ر الهی دانستن قدرت، ماهیت آن هیچ تغییری نمی‌کند. شبستری اگرچه در مباحث خود گرایش به طرف راستی و سکولاریسم سیاسی را برجسته‌سازی می‌نماید اما رجوع به اندیشه‌های سکولار را برای جامعه مسلمان شده ایرانی، امری نامطلوب و حتی غیرممکن می‌داند.

«دین» راهی است برای رسیدن به «خدا» و ابزاری است برای پاک‌سازی درون از ذایل نفسانی و دستیابی به یک زندگانی مسالمت‌آمیز با خود، مردم و طبیعت. خوبی دین در آن است که به آدمی راهکار می‌دهد، سلوک او را منظم می‌کند و نوعی انضباط شخصی به او ارزانی می‌دارد. بی‌گمان چنین چیزی می‌تواند بسیار سودمند باشد و همه زندگی شخص دین‌دار را در چارچوبی دقیق، منسجم و منظم قرار دهد. مشکل از آنجا آغاز می‌شود که دین قداست یابد و از درجه «ابزار» به مرتبه «هدف» برکشیده شود. بی‌گمان به‌محض اینکه دین به هدف تبدیل شود، تمام سودمندی‌های خود را از دست می‌دهد و بلکه به ضد خودش بدل می‌گردد. هر چیزی که ما را از خداوند غافل کند، بُت است، خواه یک سنگ و چوب باشد، خواه یک پیامبر و

امام و خواه یک مسلک و مذهب. دین تا آنجا ارزشمند است که جنبه ابزار و راهکار و برنامه داشته باشد. خواجوی کرمانی از حکیمانی است که بسیار نیکو به این نکته اشاره کرده است. به نظر او «قبله شدن دین» عین کفر است؛ یعنی تبدیل شدن دین به هدف تفاوتی با کفر ندارد: کفر بود قبله ز دین ساختن/ کعبه ز بتخانه چین ساختن. هدف سلوک دینی آن است که انسان گردن‌فرازی و ناز را رها کند و در فقر و نیاز کامل باخدا روبه‌رو شود (شهبازی، ۱۳۹۶).

اینکه حکومت شوندگان چگونه و به چه دلیلی تن به اطاعت می‌سپارند و حکومت‌کنندگان با چه ابزاری اطاعت را نهادینه می‌کنند از مسائلی است که از دیرباز صاحب‌نظران را به خود مشغول کرده (حجاریان، ۱۳۸۸: ۳۰۷)؛ و به قول سهراب سپهری «سر بالین فقیهی نوید، کوزه‌ای دیدم بریز خوال». آگوستین در کتاب «شهر خدا» می‌گوید: حکومت تاوان شر آدم و حواست، بنابراین خداوند حکومت را برای مجازات آدمیان بر انسان‌ها تحمیل کرد (بشیری، ۱۳۹۲: ۲۸۵). پیش از کنشگران، انقلاب فرانسه می‌گفتند: انقلاب فرانسه مشیت الهی و برای کیفر دادن به گناهان مردمی است که به قداست سلطنت توهین کرده‌اند (حجاریان، ۱۳۸۸: ۴۸۹).

دین‌داری و دین‌ورزی به همان میزان که برکت‌ترین است، آنگاه‌که به آفات اخلاقی، اجتماعی و سیاسی آلوده می‌شود، انسان ستیز و خردستیز خواهد شد (کدیور، ۱۳۸۷: ۹۹-۱۰۶).

فیل زاکرمن^۱ استاد جامعه‌شناسی و مطالعات سکولار در پیتز^۲ در کالیفرنیا می‌گوید: برای اولین بار در تاریخ است که تعداد کشورهای سکولار از جوامع دینی پیشی گرفته‌اند. ۶۰ سال پیش در ژاپن ۷۰ درصد بزرگسالان ادعا می‌کردند اعتقادات دینی دارند که امروزه به ۲۰ درصد رسیده است. در ۱۹۷۰ در ژاپن ۹۶ هزار معبد بودایی وجود داشت که در سال ۲۰۰۷ به ۷۵ هزار رسیده است که ۲۰ هزار تای آن بدون خادم هستند. دین‌داری روبه‌زوال است از اسکاندایناوی تا جنوب آمریکا، از ونکور تا سئول، درواقع جدیدترین دین دنیا بی‌دینی است. برای اولین بار در نروژ تعداد ملحدان بیشتر از مؤمنان به خداست. کمتر از ۲۰ درصد از زنان و مردان بریتانیا هر یکشنبه به کلیسا می‌روند. صفر درصد ایسلندی‌ها باور دارند که خداوند زمین

۱. Pill Zuckerman

۲. Pitzer college

را خلق کرده است. درست است: صفر درصد. در تاریخ جهان اولین بار است که تعداد جوامعی که سکولار می‌شوند، از تعداد جوامعی که دین‌دار می‌شوند، پیشی می‌گیرد (زاکرم، ۱۳۹۵).

هم‌زمان با دهمین دوره انتخابات مجلس شورای اسلامی و موج گسترده ۱۲ هزار نفری ثبت‌نام کنندگان و به دنبال آن موج گسترده رد صلاحیت‌ها به دلایلی همچون عدم التزام به ولایت‌فقیه و اسلام که شامل حال برخی امامان جماعت بعضی مساجد هم می‌شد، بسیاری از تحلیل‌گران این حجم بالا از رد صلاحیت‌ها به دلایل گفته‌شده را نشان‌دهنده این می‌دانستند که اسلام و ولایت‌فقیه در میان مردم هیچ پشتوانه و جایگاهی ندارد. این وضعیت مصداق این جمله آیت‌الله جوادی است: «ما همه سکولار زندگی می‌کنیم». سوار بر مرکب ناگزیر نیروهای عرفی بودن را در سرگرم معشوق قدسی داشتن، پارادوکس زمانه ماست. این همان شرایطی است که پست‌مدرنیست‌ان معاصر به آن آبرونی (کرشمه تاریخ و طنز زمانه) می‌گویند (حجاریان، ۱۳۸۰: ۴۶).

برخلاف فقه اهل سنت که با قدرت سیاسی درمی‌یخت و این گذار را در مدتی طولانی طی کرد، فقه شیعه از این موهبت محروم ماند تا اینکه ناگهان با پدیده دولت مواجه شد و اکنون باید مسیری طولانی را در مدتی کوتاه طی کند، فقرای مادر شایطی با آثار تجدد مواجه شدند که به هیچ‌وجه تمهید مقدمات نکرده بودند؛ و ناگهان آوار مدرنیست‌ها و سر فقهای ما فرو ریخت. گذار در برخی جوامع آرام و در برخی با تحولات انقلابی همراه بوده است، مثلاً در انگلستان بدون آنکه سنت‌ها یک‌باره زیر پا گذاشته شوند، آرام آرام مورد تجدید نظر قرار گرفتند، اما در برخی جوامع مثل فرانسه مقاومت نهادهای رسمی راهی جز تحول انقلابی نداشت. سنت فقه شیعه در مقابل دگرگونی مقاومت زیادی از خود نشان داد در حالی که فقه اهل سنت، مدت‌ها پیش پاره‌ای روش‌های استنباط (نظیر قیاس، سد ذرایع، استحسان، تنقیح مناط، مسائل مرسله و...) را پذیرفت (حجاریان، ۱۳۸۰: ۹۲). فقه شیعه به واسطه تلقی خاصی که به تدریج از مسئله غیبت امام زمان و امامت پیدا می‌کند، هرگز نیازی به پرداختن به مسئله دولت احساس نمی‌کند. این پندار که عصمت شرط حاکم است و قیام در زمان غیبت و قبل از قیام قائم برافراشتن پرچم ضلالت است و عدم احتمال طولانی شدن غیبت از عوامل ایستایی اندیشه سیاسی شیعه است (کدیور، ۱۳۸۷: ۶). نظر اندیشمندانی چون ابوالاعلی مودودی پاکستانی

